

E kritikai megjegyzések, melyek elsősorban a kérdések tisztázásához szeretnének hozzájárulni, távolról sem kívánják csökkenteni a könyv jelentőségét és érdemeit. Sándor Pál munkája, mint örömdetes és ösztönző vállalkozás, új probléma-fölvetéseivel, szempontjainak sokaságával és tanulságos elemzéseivel olyan vitaanyagot nyújt, melyhez Aristotelész-kutatásunknak még hosszú ideig vissza kell térnie, és ezáltal jelentős mértékben hozzásegít a logikatörténet marxista elemzéséhez és megírásához.

Marticskó József

REJTŐ ISTVÁN: AZ OROSZ IRODALOM FOGADTATÁSA MAGYARORSZÁGON

Irodalomtörténeti Füzetek 21. sz. Budapest, 1958. 115. l.

A munka tulajdonképpen két különálló tanulmányból áll, melyek azonban anyaguknál fogva jól egymásba kapcsolódnak. Az első részben az orosz irodalom fogadtatásáról kapunk képet az 1850-től 1900-ig terjedő időszakból, a második részben pedig a Dosztojevszkij művek hazánkbeli kiadásának és bírálatának problémáit vizsgálja a szerző a kezdetektől a felszabadulásig. Már a bevezetőből kiderül, hogy igényes dolgozattal állunk szemben. A polgári irodalomtörténet idevágó eredményeinek rövid áttekintése, a tényleges eredmények elismerése mellett helyesen hívja fel a figyelmet a régi hatáskutatás árnyoldalaira. A szerző óvatosságra int ZSIGMOND FERENC és más polgári irodalomtörténészek adataival és tételeivel kapcsolatban, mert ők több esetben egyes kortárs kritikuskok megalapozatlan ötleteiből vontak le messzemenő következtetéseket. Hangoztatja, hogy az effajta hibáktól egyedül az eredeti források tanulmányozása mentheti meg a kutatókat. Munkájában egyelőre csak az orosz irodalom „fogadtatásáról” kíván számot adni, mert a „hatás” kimutatása sokkal szélesebb vizsgálatot feltételez. Ennek megfelelően az első tanulmány „az orosz irodalom hazai térhódítását vázolja, s emellett igyekszik figyelemmel kísérni azt a többé-kevésbé tudatos válogatást is, amely az orosz irodalom képviselőinek megszólaltatásában megnyilvánul. A befogadási folyamat iránya és méretei mögött megkísérli felfedezni azokat az összekötő kapcsolatokat, amelyek a kialakulóban levő magyar irodalmi mozgalom, az 'eszményítő realizmus' és az orosz irodalmi alkotások kiválasztása és értelmezése között fellelhetők.”

Rejtő István — igen helyesen — nem szigeteli el az orosz irodalom magyarországi fogadtatását a nyugat-európai irodalom befogadásának folyamatától. Ezért már fejtegetéseinek kiindulópontjánál az 1858-ban lezajlott Balzac-vita kapcsán felvázolja a nyugat-európai szerzők értékelése körül kialakult irodalmi hadállásokat. Ebbe a keretbe illesztve pontosabban feltűnnek az orosz irodalom térhódításának arányai és az orosz irodalmi művekkel foglalkozó magyar kritikuskok vezérgondolatai. A sokoldalú vizsgálódást bizonyítja az is, hogy tájékoztatást kapunk a magyar fordítók számára hozzáférhető és elérhető fordításokról. Az abszolutizmus korabeli kapcsolatainkról a szerző megállapítja, hogy az orosz irodalom megismerésének két sajátos vonása volt. A kritikuskok főleg az elnyomó államhatalommal szembeszegülő írók politikai bátorságát és a műveikből áradó nemzeti, népi jelleget emelték ki. Háttérben hagyták azonban az orosz irodalom egyik

legjellemzőbb vonását, az elavult társadalmi viszonyok bírálatát. Ezután tömör kis fejezetekben új anyag bevonásával jellemzi Puskin, Lermontov, Nyekraszov, Szaltikov-Sesedrin, Turgenyev, Tolsztoj és Csehov fogadtatásának körülményeit. Az orosz alkotások magyar nyelvű fordításának történetében két fordulópontot jelöl ki. Az elsőt a hatvanas évek elején, amikor a Zilahy-testvérek fordítói munkássága több jelentős orosz irodalmi művel ismer-teti meg közönségünket. A második fordulatot a hetvenes évekre teszi, amikor már a szárnyát bontogató irodalmi ellenzék is segítségül hívja az orosz alkotásokat.

Az első tanulmány érdekes bevezetése után lapozunk bele a második, „Dosztojevszkij fogadtatása Magyarországon (kezdetektől 1945-ig)” c. tanulmányba. Ez a munka az író nevének első felbukkanásától (1856) kezdve az egykorú hírlap- és folyóiratanyag feldolgozásával jókora fehér foltot töröl le az orosz—magyar irodalmi kapcsolatok térképéről. Rámutat, hogy a múlt században a *Bűn és bűnhődés* sikere szinte háttérbe szorította nálunk az író többi alkotását. A kor Dosztojevszkij-képének alapjául ez a regény szolgált. A tanulmány felhívja a figyelmet: Dosztojevszkij miszticizmusa, vallásossága lehetővé tette, hogy a konzervatív magyar kritika megkísérelje felvonultatni munkáit a francia naturalizmus, a nem valláserkölcsi alapon álló írók műveivel szemben. A huszadik század elején Magyarországon is megjelenik Dosztojevszkij irracionalista méltatása és feltűnnek a dekadens Dosztojevszkij-kultusz bizonyos jelei, de nálunk e fordulat ekkor még nem jelentkezett a Nyugat-Európában tapasztalt méretekben. A szerző szerint 1918-cal újabb fordulat állt be az orosz író megismertetésében és megismerésében. Ettől kezdve kiszélesedik a Dosztojevszkij-kultusz, majd a Tanácsköztársaság bukása után a polgári értelmiség mély lelki válságának időszakában tetőződik. A harmincas években és a negyvenes évek első felében alábbhagyott a Dosztojevszkij iránt megnyilvánuló érdeklődés. A szerző ebben a tanulmányában is újra és újra rámutat azokra a szálakra, melyek a nyugat-európai és magyarországi polgári kritika állásfoglalásait összefűzik.

A füzet értékes anyagával kapcsolatban csupán néhány apróbb észrevételt tehetünk. A szerző egyhelyütt (61—62. l.) elmarasztalja a korabeli magyar sajtót, mert Csernisevskij *Mit tegyünk?* c. regényében a nihilisták pozitív eszmény-megformálását látta. Ezt írja ezzel kapcsolatban: „A mai olvasónak nem kell részletesen bizonyítani, hogy Csernisevskij nem volt a nihilisták 'legkiválóbb agitátora' és az sem szorul részletesebb fejtegetésre, hogy a *Mit tegyünk?* a szocialista mozgalom előtt álló társadalmi, etikai stb. kérdéseket elemezte a regény eszközeivel. Pozitív hőstét Rahmetovot pedig Csernisevskij az új szocialista ember általa megálmodott és a mozgalom céljainak megfelelő vonásokkal ruházta fel.” Rejtő megjegyzi, hogy ezek a tények azért maradtak még ismeretlenek a hetvenes, nyolcvanas évek magyar közönsége előtt, mert éppen ezekben az évtizedekben indult meg Oroszországban is a harc a szociáldemokrata mozgalom és a nihilisták között. Véleményünk szerint ebben a kérdésben — a lényeg tekintve — a korabeli magyar sajtónak volt igaza. Történelmi tény, hogy a hatvanas évek forradalmárai magukat nihilistáknak nevezték. Herzen, Bakunyin és az orosz emigráció más képviselői szintén nihilistáknak nevezték az ifjú generációt. A nihilista elnevezést először a reakciós sajtó ragasztotta a forradalmárookra, de nem sokkal később e gúnynevet dacból a forradalmárok is átvették. Ugyanígy történt a dolog később a narodnyik elnevezéssel is. A világsajtó, s a magyar

sajtó a nihilista mozgalom cím alatt közölte az orosz forradalmi mozgalom eseményeit. (Itt most nem térhetünk ki annak fejtegetésére, hogy Oroszországban volt igazi nihilizmus is és a reakció mindent elkövetett, hogy a köztudatban összekeverje a forradalmárokat az igazi nihilistákkal.) A Csernisevskij-tanítvány orosz forradalmárok tehát névleg nihilisták voltak. Ilyen értelemben Csernisevskij regénye valóban ennek a „nihilista” típusnak eszményítése. Félreértésre adhat okot az is, hogy a szerző szerint Csernisevskij a „szocialista mozgalom” előtt álló feladatokat elemezte. Sem a hatvanas években, sem a hetvenes években nem volt Oroszországban tudományos szocialista mozgalom, tehát szociáldemokrácia. A kor forradalmi mozgalma kispolgári jellegű, ideológiája a narodnyikizmus. Így szocialista mozgalomról nem beszélhetünk. Csernisevskij polgári forradalmár volt. Utópista szocialista, akinek nézeteiben egy gramm igazi, tudományos szocializmus sem található. A nyolcvanas években a szociáldemokrácia a narodnyikokkal ütközik meg, akik bármennyire is elfajzottak mesterüktől, mégis csak Csernisevskij tanítványai voltak.

Megemlítjük, hogy a füzet nem az orosz irodalom *magyarországi*, hanem csupán *magyar* fogadtatásáról ír. A dualista Magyarország lakosságának felét kitevő nemzetiségek és az orosz irodalom kapcsolatáról nem szól. Így a cím nem pontosan felel meg a tartalomnak. Hasonlóan fogalmazási probléma, hogy a szerző a „polgári sajtót” több helyütt elhatárolja a reakciós sajtótól. (Pl. 108. l.) Világos, hogy itt polgári demokratikus, vagy kispolgári sajtó-organumokról van szó. Helyeseljük, hogy az eredeti forrásokhoz nyúlt, de néhol olyan szövegeket is eredeti hivatkozással idéz, melyeket mások már idéztek (lásd az első tanulmány 46-os és 99-es jelzeteit). A tolsztojánus Schmitt Jenő (52—53. l.) jellemzését kiegészítette volna, ha megtudjuk, hogy ő volt a magyarországi anarchista mozgalom megalapítója. Végezetül tesszük szóvá, hogy növelte volna a tanulmány értékét, ha a szerző felderíti, hogy a magyar munkásmozgalom hogyan találkozott az orosz irodalommal. Rejtő István azonban így is maradandóan járul hozzá az orosz—magyar irodalmi kapcsolatok kutatásához, ezzel a szépen megírt, gondolatébresztő munkával.

Dolmányos István

FALUS RÓBERT: HORATIUS

Bibliotheca Kiadó, Budapest, 1958. 329 l.

Azok számára, akik figyelemmel kísérték az elmúlt évek klasszika-filológiai termését, nem ismeretlen az új Horatius-könyv szerzőjének neve. Alig négy éve ugyancsak Falus Róbert tollából olvashatták élvezettel és haszonnal a Kultúra Mesterei sorozat Sophoklés-kötetét, ez év januárjában vehették kézbe az általa válogatott Erős és Amor c. antológiát, többször megpillanthatták nevét különféle folyóiratok és napilapok hasábjain kritikái cikkei alatt, és a színházlátogató közönség is felfigyelhetett rá, mint a miskolci, majd a budapesti Antigoné és Oidipus király előadások egyik tevékeny közreműködőjére. De tegyük hozzá, hogy Falus eközben készítette el és védte meg kandidátusi disszertációját is — ezúttal a preszokratikus filozófia őserdejében találva témát. Mindezt pedig a Horatius-könyv ürügyén nem árt elmondani annak bizonyítására, hogy Falusnál a legegztább tudomá-